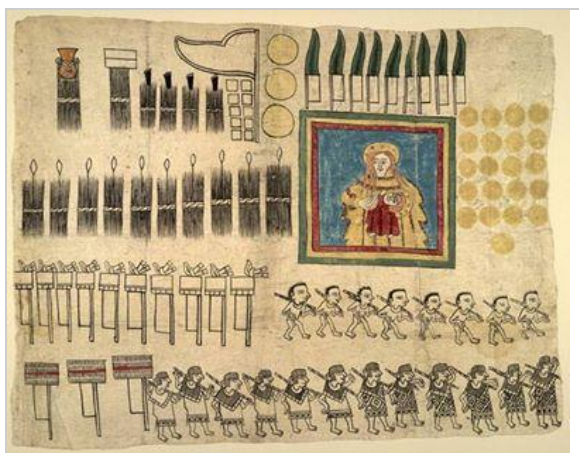

Almanac de Interlingua

Numero 58 – Novembre 2014

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Le lingua mexican

Al sinistra, un pagina del *Codice Huexotzinco*, un documento legal del 16^e centennio in scriptura nahuatl. Al dextra, Chapulín Colorado, le “heroe de America Latin” de un classic programma humoristic mexican exhibite desde le annos 1970. Le nomine del personage televisive proveni de *chapulli*, parola nahuatl pro ‘locusta’.

Le linguistas debate si le familia linguistic utoazteca es autoctone del continente american o se originava in Asia. Le radice nahuatl *tēpe-* e su equivalente turc *tepe*, ambes significante ‘montania’, es un inter plure indicios de que le superfamilia uralaltaic pote esser congenere a familias linguistic amerindian.

Quando le espanioles dominava Mexico in 1519, le nahuatl (se lege aproximatemente “náwat^l”) esseva le interlingua mesoamerican. Le varietate denominate nahuatl classic habeva surgite del incontro de diverse dialectos e linguas tribal in le citate Tenochtitlan, le capital del mexicas, populo de ethnia azteca que habeva dominate tote le region. Del mexicas proveni le actual nomine del pais e anque le popular designation ‘mexicano’ pro le lingua nahuatl. In 1570, le rege espaniol Felipe II decretava que le nahuatl deberea esser le lingua official in tote le colonias de Nove Espania. Le lingua ganiava impeto litterari e esseva inseniante per le prestres anque al indios de Centroamerica. Il habeva tunc grammaticas e dictionarios del lingua, in que on scribeva chronicas, poemas e mesmo tractatos. In 1770, totevia, un nove decreto regal imponeva le uso exclusive del castiliano per tote le Imperio Espaniol, assi que le nahuatl deveniva un lingua de uso oral e familiar. Le marginalisation social del lingua e del communitates indigena faceva reducer se le proportion de parlantes in le veniente centennio. In 1895, plus que 5 per cento del population mexican ancora lo parlava. Al longo del 20^e centennio, le politica de *castellanización* e le migration verso le centros

urban causava un reduction ancora plus significative: in 2000 non plus que 1,5 per cento del mexicanos parlava nahuatl. Nonbstante, iste percentage representa quasi 1,45 million de personas, del quales 198 mille es monolingue, assi que le nahuatl non es sub risco de disparition proxime.

A partir del 1990s, le politicas de directos indigena passava a promover le nahuatl e altere 63 linguas native de Mexico. Un lege federal de 2003 da al mexicanos le directo a education bilingue. In 2008, le burgomaestro de Ciudad de México affirmava su desiro de que tote le funcionarios administrative apprendeva nahuatl.

Le majoritate del hodierno parlantes habita le territorio central mexican. Le statos Guerrero e Hidalgo ha le plus alte ratas de monolingues, plus que 20 per cento del total de parlantes de nahuatl. Altere statos concentrante un alte numero de parlantes es Puebla, Veracruz e San Luis Potosí. Con le migration de mexicanos in le Statos Unite, il ha hodie parve communitates de parlantes tamben in California, Arizona, New Mexico, Texas e New York.

Apprende alcun parolas in nahuatl			
amoxtli (libro)	conetl (infante)	mixtli (nube)	tlantli (dente)
atl (aqua)	coyametl (porco)	miztli (catto)	tochtli (conilio)
caçtli (calceo)	cuatl (amico)	moyotl (musca)	tonatiuh (sol)
camotl (batata)	etl (phaseolo)	ocelotl (jaguar)	tototl (ave)
cihuatl (femina)	ixtli (oculo)	papalotl (papilion)	xotl (pede)
cintli (mais)	maitl (mano)	quilitl (verdura)	xoxotl (fructo)
citlalli (stella)	meztli (luna)	taçatl (homine)	yolotl (corde)
coatl (serpente)	michin (pisce)	tepetl (montania)	zomatl (simia)

Le nahuatl classic habeva quatro vocales /a e i o/ que poteva esser longe o breve. Le inventario consonantal comprendeva quince phonemas /m p n t ts s tʃ l tʃʃ j k kʷ w ʔ/, que le espanioles scribeva a lor proprie maniera. Con le influxo de vocabulos espaniol, tamben le phonemas estranier /b d g f/ passava a usar se. De regula, le accento tonic cade sur le penultime syllaba del parola. Phenomenos phonetic como le lenition e assimilation de consonantes es commun. Le morfologia es altemente agglutinante: le superparola *nimitztētlamakīltīs* vole dicer “Io facera alcun persona dar te alcun cosa”. Totevia, il ha nulle casos ni generos, assi que le nomines solo recipe indication de plural e de possession. Le forma non-marcate porta un “suffixo absolute”, generalmente -tl post vocales e -tli post consonantes, con le notabile exception -li pro radices finite in L. Le plural se face con -tin (inanimate), -meh (animate), -wān (possessive) o per reduplication: *coyotl* (coyote) in plural es *coyomeh* (forma currente) o *cocoyoh* (forma classic). Le possessivos es prefixate al substantivos, e le postpositiones es suffixate a illos: de *calli* (casa) deriva *nocal* (mi casa) e *calpan* (in casa). Al radice verbal se affixa pronomines subjecto e objecto plus indicationes de tempore, aspecto, modo, voce, direction e finalitate. Malgrado tote iste apparente complexitate, le syntaxe nahuatl permette le omission de tote information obvie o redundante, rendente le discurso ben pragmatic. Le ordine del terminos orational es totalmente libere, le topico semantic veniente al initio.

Post cinque centennios de conviventia con le espaniol, le lingua nahuatl incorporava non solo parolas, ma anque characteristics morphosyntactic estranie. Le postpositiones se ha usate como prepositiones, e le ordine subjecto-verbo-objecto deveniva le plus usual. Inversemente, multe parolas nahuatl entrava al espaniol, e alcun

de illos deveniva international: avocado (*ahuacatl*), tomate (*tomatl*), chocolate (*xocolatl*), chili (*chilli*), chicle (*tzictli*), azteca (*aztecatl*), cacao (*cacahuatl*), peyote (*peyotl*), coyote (*coyotl*), guacamole (*huacamolli*), Guatemala (*Cuauhtemallan*).

Le systema de numeration in le Mesoamerica precolumbian es vigesimal. Le numeral 20 se indica per un bandiera, 400 per un pena e 8000 per un sacco. Le numero 95 se traduce litteralmente per “quatro vintenas plus quindecim”, exacto como in francese. Como in plure linguas asiatic, il existe classificatores conforme al specie de objecto que on conta: inter alteres, *teitl* (petra) es usate con objectos parve e rotunde, e *olotl* (spica de mais) con cosas de formato oblonge.

Le aztecas developpava un scriptura pictographic adequate pro registrar genealogias, information astronomic e listas tributari, ma insufficiente pro representar un vocabulario plen. Logogrammas representante parolas complete poteva usar se como partes de altere parolas (p.ex. con le logogramma *tlān*, ‘dente’, on graphava anque le syllaba final del nomine proprie *Tenochtitlan*). On intendeva que le codices se usava como auxilio mnemonic pro recontar historias e inseniar, non pro le lectura individual. Le litteratura precolumbian distingueva le stylos *tlāhtolli* (discurso o prosa) e *cuicatl* (canto o poesia). Le espanioles introduceva le alphabeto latin e transcribeva un bon corpus del litteratura azteca, mitigante le effecto del incineration de milles de manuscriptos. Ancora hodie, il non ha un orthographia official.

Le linguista Benjamin Whorf (1897-1941) pensava que le nahuatl esseva un lingua oligosynthetic, in que un infinitate de parolas es formate a partir de un quantitate multo reducte de radices. Effectivamente, il es ben commun trovar radices con signification extense per metaphora o metonymia: *chil-* (rubre, pipere), *izt-* (blanc, sal), *cual-* (bon, amico), *quil-* (verde, vegetal), *yo-* (cammino, doctrina), *yol-* (corde, vita), *am-* (papiro, libro), *ma-* (mano, cinque), *ichca-* (coton, lana), *miz-* (catto, vagina), *ix-* (oculo, lacrima, plorar), *metz-* (luna, mense, menstruation). In alcun casos, un sol parola es usate quando nos usa duo o plus: *xochitl* significa ‘flor’ e ‘veritate’, *cuahuitl* es ‘arbore’ e ‘ligno’, *xiquipilli* es ‘sacco’ e ‘octo mille’. Le compositiones monstra un expression refinate: le auro se denomina ‘excremento del deos’, un ovo es un ‘petra de ave’, un citate es un ‘montania con aqua’ e nostre venas es ‘camminos de sanguine’.

Hayat Jivana

Un conto per Marcus Scriptor.

In le matino, quando io vadeva al porto, io videva que un nove nave habeva arrivate. Io deveniva curiose e hastivamente lo approachava. Illo era un veliero con tres mastes. Al corpore del nave on poteva leger su nomine, scribite con belle, ornamentate litteras: *Hayat Jivana*.

Io voleva saper qual era su mission e dunque decideva demandar alcuno del equipage re isto. Le planca jam era extendite e duo homines era in le processo de disbarcar. Le prime era un svelte marinero con un reguardo absente. Io le demandava:

“Qual es le mission de Hayat Jivana?”

“Io non sape”, ille respondeva inattentivamente, “io me solo inolava a iste nave pro poter viagiari a multe citates. Io cerca mi ver amor. Io ancora non la ha trovate, ma io sape que illa existe alicubi in le mundo.”

Proque io non recipeva le responsa a mi question, io ancora me adressava al altere viro, un ben vestite gentilhomine con un coffro grande:

“Qual es le mission de Hayat Jivana?”

“Io non sape. Io solo loca un cabina al nave. Io es un viagiator de commercio. Io gania ben per comprar e vender merces.”

Proque io non recipeva le responsa a mi question, io entrava al nave pro poter poner mi question a un altere membro del equipage. A un micre scabello al ponte sedeva un altere marinero, con un aspecto triste e fatigate. Io le demandava:

“Qual es le mission de Hayat Jivana?”

“Io non sape”, ille respondeva con resignation, “io labora hic proque io es fortiate a facer isto. Io ha un marita e quatro infantes a sustener. Ma io solo pote incontrar les un vice per anno. Tunc io les da moneta, assi que illos pote viver un anno plus. Io non ha tempore pro facer lo que io vole. Io es un pictor talentose, ma tote le die io debe altiar le velas, bassar le velas, seder in le posto de observation e nettar le ponte. Le vita es laboriose e discontentante.”

Io notava que le viro voleva continuar de planger se, ma io non voleva audir plus, dunque io me exculpava e hastivamente continuava vader. Al rota del timon sedeva le timonero, un senior seriose, reposante sur un scabello. Io le demandava:

“Qual es le mission de Hayat Jivana?”

“Io non sape”, ille respondeva con voce sic, “io solo labora hic e face mi deber. Io non pone questiones innecessari. Lo que le capitano me dice facer, isto io face. Si ille me ordina girar al west, io gira al west, si ille me ordina girar al est, io gira al est.”

“Io volerea parlar con le capitano. An ille es accessibile?”

“Le ultime vice io le videva in le cambusa.”

“Pote io ir ibi pro cercar le?”

“Si, naturalmente. Io vide que tu es un homine sincer.”

Io descendeva sub le ponte e tosto trovava le cambusa. Mi naso deveniva mi guida. Illo se orientava verso le deliciose fragrantias de species. Io entrava in le cambusa e tosto videva le cocinero, con un panno blanc nodate a su capite. Io le salutava e de novo poneva mi question:

“Qual es le mission de Hayat Jivana?”

“Io non sape”, ille respondeva vividemente, “ma nonobstante isto, io es multo contente de mi labor. In cata porto io trova nove plattos gustose e dulcissime species. Il ha tante phantastic mangiar in le mundo e io ha le privilegio de sempre discoverir nove receptas. Le vita es plenate de placer e delecto!”

“Io cerca le capitano. Es ille ibi?”

“Ille justo vadeva a su cabina. Illo es situate al ponte, verso le poppa.”

Io ascendeva al ponte e comenciava vader verso le poppa. Tunc io videva un homine barbato qui spectava le celo trans binoculos.

“On non pote vider stellas in le medietate del die, nonne?”, io diceva stupefacite. “No, no, io specta aves del mar”, ille respondeva a voce tense. “Cata die io los conta, cata specie, e scribe le resultatos in mi libro. Quando io retornara io reportara le resultatos al Societate Ornithologic.”

Sape tu qual es le mission de Hayat Jivana?

“Qual question peculiar. Io solo loca un cabina hic. Le itinere del nave es ideal pro mi observationes.”

“Ma si tu cognosce le route, tu debe anque cognoscer le mission!”

Le homine me regardava perplexemente:

“Qual mission? Isto ya es un nave de passageros. Cata uno ha su proprie affaires. Io te propone a demandar le capitano re isto.”

Ille se hastivamente tornava via pro continuar su observationes. Io continuava vader al cabina del capitano e quando io lo attingeva, io colpava al porta.

“Entra!” un voce diceva del interior.

Io entrava e videva le capitano, un viro robuste con oculos amicabile. Io diceva: “Excusa me, si io vos disturba. Io videva vostre belle nave e deveniva curiose de su mission. Io es certe que un nave tanto impressionante ha un mission nobile.”

“Le rege Abala nos ha inviate pro viagiare trans le mundo e colliger cognoscentia. Cata anno nos retorna a nostre pais e conta a ille toto lo que nos ha vidite e apprendite.”

“Io demandava plure viros de tu equipage re vostre mission, ma nemo lo sapeva.”

“Illes son tanto occupate con su deberes quotidian, que illes ha oblidate del scopo general del viage. Ma io memora toto e io scribe toto lo que io ha apprendite in mi grande libro.”

“Qual mission meraviliose! Pote io viagiare con vos? Nihil me retene in iste citate.”

“Vermente? Io volerea que tu me contarea de tu citate. Io notara lo que tu dicera in mi libro.”

Io le contava toto lo que io sapeva del historia del citate e del mores del populo. Quando io post un longe tempore haveva finite, ille diceva:

“Isto es un urbe fascinante! Io vole remaner ibi durante duo septimanas e apprender plus. Quando nos levava le ancora, tu es benvenite a partir con nos, si tu vole.”

Hayat Jivana remaneva durante duo septimanas. Postea io lo accompagnava a su viage continuate. Io debeva laborar durmente como marinero e post un tempore perdeva mi entusiasmo. Le mal de pais tosto cresceva intra me.

Post alcun annos io ora ha retornate al citate de mi matre e lo apprecia in un modo que io nunquam ha experientiate antea. Io ha transversate multe tribulationes ma anque visitate multe citates lontan, ubi io ha apprendite multe sage cosas.

Marcus Scriptor expone su ja extense production litterari in Interlingua in le blog *Poemas e pensatas*, in le adresse electronic <http://poemasepensatas.blogspot.se>. Ille ha producte tamben videos con musica e lectura in Interlingua, como le recente conto *Linguania*, que vos pote ascoltar in <http://www.youtube.com/watch?v=WlolJHt8RE8&feature=youtu.be>.

No, gratias!

Post Lviv, Krakow e Stockholm, il es ora Oslo que cancellava in octobre su candidatura a hospitar le Jocos Olympic Hibernale in 2022. Solmente duo candidatos remane in iste disputa: Almaty e Beijing.

Secundo le organisation Human Rights Watch, Kazakhstan ha un indice “povre” de respecto al derechos human e le “tortura remane commun in ambientes de detention”, durante que China es un “stato autoritari de un sol partito” que “justifica abusos al derechos human como necessari pro preservar le stabilitate social.” Isto non es le scenario que cercava le Comité Olympic International post le ultime edition del jocos in Sochi, le ultime februario.

Con le duo proxime mundiales de football assignate a Russia e Qatar e le tres proxime olympiadas assignate a Rio de Janeiro, Pyeongchang e Tokyo, on se demanda per que le

europæos dice “no, gratias” a iste grande eventos sportive. Norvegia ha le plus alte quantitate de medalias in le historia del jocos de hiberno e ja albergava duo editiones, Oslo in 1952 e Lillehammer in 1994. Ma post le US\$ 51 milliardos dispense in Sochi, le opinion public norvegian vacillava e le parlamento se negava a conceder garantias financiari, mesmo post un offerta de US\$ 880 milliones del COI. Plus, le norvegianos non ha recepte con entusiasmo le 7 mille paginas de exigentias del committée, ci incluse incontras con le rege, cocktails VIP e vias de traffico exclusive. Secundo Thomas Bach, le presidente del COI, reducer le budgets es un prioritare del entitate.

Basate in *Winter Olympics: What now for 2022 after Norway pulls out?*, per Dan Roan, publicate in le sito sportive del emissora britannic *BBC* le 2 octobre 2014.

Duo reelectiones in Sudamerica

Le 12 octobre Evo Morales recipieva 61 per cento del votos valide e assi ganiava ja in prime ronda su tertie mandato consecutive. In posto desde 2006, le prime presidente bolivian de ethnia indigena ha essite elogiata per su politicas inclusive e per le developpamento del pais in le ultime annos. In un articulo titulate *Evo Morales ha probate que le socialismo non damna economias*, le jornal britannic *The Guardian* afirma que, ben que grotescamente caricaturate per le pressa statounitese, Evo remane popular perque su reformas ha transformate Bolivia in un pais que recipie elogios del Banca Mundial e del FMI, anque si su successo resulta del disprecio per lor recommendationes.

Dilma Rousseff vinceva le secunde ronda electoral le 26 octobre con 51 per cento del votos valide e va complir su secunde e ultime mandato – le leges brasilian permette un sol reelection. Herede politic del ex-presidente Lula, le prime femina a presider Brasil ha prosequite projectos pro reducer le inequalitates social e politicas pro-laboral cuje merito major ha essite evitar que Brasil suffre un impacto troppo forte con le crise economic mundial initiate in le Statos Unite in 2008.

Le articulo jornalistic mentionate in iste notitia esseva scripte per Ellie Mae O’Hagan e appareva publicate le 14 octobre 2014 in le jornal *The Guardian*. Su titulo original es *Evo Morales has proved that socialism doesn’t damage economies*.

Que es haplologia?

Esque vos ja notava que, del union inter le parola *symbolo* e le suffixo *logia*, resulta le composition *symbolologia*? Ma le forma correcte non esserea *symbolologia*? Per que on elimina un syllaba *-lo-*?

Le lingua latin utiliza un artificio euphonic pro abbreviar compositos in que duo syllabas identic se repete, evitante le echo que iste sequentia phonic causa: *tragicomic* (non *tragicocomic*), *monomio* (non *mononomio*), *paranoide* (non *paranoioide*). Iste artificio se denomina *haplologia*, del adjectivo grec *haplós*, que significa simple o natural. Le procedura se usa indistinctemente in parolas de origine grec o latin, e se transmetteva al descendentes romanice del latino, in que nove compositos continua a formar se: *seminima* es un termino musical italian formate de *semi* plus *minima*; e *formicida* uni *formica* al suffixo *cida* (le forma non haplologic esserea *formicicida*).

Le phenomene se verifica anque in syllabas non identic, ma que utiliza un mesme consonante initial. *Idolatria*, per exemplo, se forma sur *idolo* e *latria*. Ci le sequentia cacophonice *-lola-* se simplifica a *-la-*. Un restriction que debe esser observate es que le

haplologia solmente se consuma si le syllaba tonic non es le prime: il ha nulle haplologia in *pietáte*, ma sí in *pietatóse*, que se abbrevia a *pietose*.
 On vide in basso alcun exemplos de haplologia in le lingua portugese:

Elementos formative	Portugese	Interlingua
<i>caridade + oso</i>	<i>caridoso</i>	caritabile
<i>idade + oso</i>	<i>idoso</i>	vetere
<i>bondade + oso</i>	<i>bondoso</i>	amabile
<i>saudade + oso</i>	<i>saudoso</i>	nostalgic
<i>embalsamar + mento</i>	<i>embalsamento</i>	imbalsamamento
<i>válido + dade</i>	<i>validade</i>	validitate
<i>minhoca + cultura</i>	<i>minhocultura</i>	cultura de lumbricos
<i>bromato + toxismo</i>	<i>bromatoxismo</i>	intoxication alimentari
<i>semi + mínima</i>	<i>semínima</i>	semiminima

Le lingua espaniol sole esser plus tolerante que le portugese con le echo formate in derivatos, lo que contribue pro distantiar le duo linguas. Compara le formationes espaniol *rededor*, *pérdida*, *bondadoso*, *romanticismo* a lor equivalentes portugese *redor*, *perda*, *bondoso*, *romantismo*.

Sigmund Freund demonstrava haber alcun conscientia del phenomeno haplogologic quando ille insisteva sur le termino *Narzissmus*, que prevaleva sur le concurrente *Narzissismus* in germano, ma non in le linguas romanic, que prefere *narcissismo*.

Orthographia in Interlingua I

Personas qui domina le linguas anglese e francese ha, in certe senso, un facilitate plus grande con le orthographia de Interlingua, ja que illes es plus habituate al graphias etymologic. Totevia, etymologos e grammaticos tamben se equivoca, e in consequentia plure parolas mal graphate se consecrava in le litteraturas anglese e francese: *rhythmo* se scribe *rythme* in francese, e litteral es *literal* in anglese. Altere casos que require caution es *fantastique* (phantastic), *fantôme* (phantasma), *haut* (alte), *caractéristique* (characteristic), *caractère* (character), *commencer* (comenciar), *femme* (femina), *diphthongue* (diphthongo), *ability* (habilitate), *rhyme* (rima).

Un error historic commun in anglese es le attribution de un false etymologia grec e le consequente graphia **th** in casos indebite como *letal*, *autor*, *autorisation*, *autoritate*. Equalmente, le anglophonos scribe *cifra* e *decifrar* con **ph**, ben que le radice *cifr-* es de origine arabe.

In francese on observa le duplication del consonante **n** in parolas que, in Interlingua, utiliza un littera simple: *selectionar*, *campionato*, *persona*, *italiana*, *brasiliana*.

Secundo le *Interlingua-English Dictionary*, le parola anglofrancese *style* se scribe in Interlingua *stilo*. Le equivalente latin poteva scriber se indifferentemente con Y o I, *stylus* o *stilus*, motivo perque le Almanac ha adoptate le forma *stylo*, plus consonante con le duo linguas de controlo adoptante un orthographia etymologic. Le *IED* prefere le littera I anque pro derivatos como *stilar*, *stilista*, *stilistic*. Il es conveniente rememorar que iste radice ha senso duplice: le maniera como on scribe (e per extension le modo como on sole proceder in altere situationes) e le instrumento pro scriber (*stilo de graphitte*, *stiletto*, e per extension *stilo de carmino*). On non debe confunder lo con *still-* (sempre con I e con L duple), que appare in parolas como *stilla*, *distillar* e *distilleria*.